

Mýtus v románu Pavla Brycze *Patriarchátu dávno zašlá sláva*

IVETA MINDEKOVÁ

Pavel Brycz patří ke generaci spisovatelů narozených v šedesátých letech 20. století; na literární scénu vstupuje až po roce 1989, ale reflexe předlistopadové doby tvoří výraznou linii v jeho próze. Směřování naznačené v jeho povídkových souborech se plně rozvíjí v románu *Patriarchátu dávno zašlá sláva* (2003), reflektujícím proměnu mužských a otcovských rolí v současné společnosti, který autorovi vynesl Státní cenu za literaturu na rok 2004. Jakoby v protikladu k oficiálním symbolům a mýtům komunismu, jak je v knize *Šťastný věk* (1992) popisuje Vladimír Macura, pozorujeme v Bryczových textech tendenci k mytizaci v téměř archetypální rovině. „Vždyť bylo na čase najít nový mýtus, neboť čas se nachýlil“, píše se v románu *Patriarchátu dávno zašlá sláva* (BRYCZ 2003: 261). Cílem tohoto zamyšlení je zjistit, v jakých podobách vstupuje mýtus do časoprostoru románu, zda a do jaké míry je pouze produktem postmoderní hry či zda může odrážet generační tázání po smyslu dějin a existence člověka v jejich proudu.

Už zvolený žánr ságy, kroniky rodiny Berezinků, předznamenává témata rodu, paměti, hledání kořenů. Různé varianty pokusů vyrovnat se s novější minulostí představují jednu z významných tendencí současné české literatury. Můžeme připomenout Topolovu polemiku s historií v románu *Kloktat dehet* (2005), experimentální texty Jana Vraha *Obyčejné věci* (1998) a *Potom* (2003), *Selský baroko* Jiřího Hájička (2005) nebo *Hováda, český hovada* Petra Vacka (2002). Jak konstatuje Silvie Richterová – „totožnost syna vyplývá z totožnosti otce“ (RICHTEROVÁ 2004: 70). Většina textů reflektujících nedávné dějiny má autobiografický charakter, česká literatura jako by stále čekala na autora, který posune vnímání tohoto období naší historie do neosobní, obecné roviny, napíše onen kritikou očekávaný „velký příběh“. Bryczův *Patriarchát* můžeme chápat jako pokus zaplnit tuto mezeru. Otázkou zůstává, zda osobní prožitek, založený na pocitu vykořenění a tápání při hledání místa jedince ve společnosti, nemožnosti zasadit osobní existenci do cizorodého prostředí oficiálních konstruktů, není sám o sobě zobecněním doby.

Žánr rodové kroniky odvíjející se od severských rodových ság umožňuje Pavlu Bryczovi zachytit dějinné zvraty na pozadí intimního příběhu. Rodové pouto vytváří přímou linku k počátkům, k vědomí vlastních kořenů. Okamžitě se nabízí také spojení s mýtem, který funguje jako společná paměť ve chvílích, kdy paměť osobní je člověku

krátká „jak dětská košilka“ (BRYCZ 2003: 44). Mytická inspirace se v Bryczově románu objevuje v několika podobách. Pokud vyjdeme z teorie postmoderního textu, jak ji podává Tibor Žilka (ŽILKA 1989, ŽILKA 1995), můžeme v románu Pavla Brycze shledat některé základní postupy postmoderny: sklon k parodování „vysokých“ hodnot, humornou ironizaci, několikeré variování jednoho tématu, citace, travestii. Souvislost je patrná také z množství intertextuálních odkazů – aluzí na díla Andersenova, Goethova či Kunderova – i přímých citací (například Dantova *Pekla*). Bryczovo psaní však nevázne v mezích parodie klasických žánrů či jazykové hry. Mytizace prostředí, využití prostředků mytologického či pohádkového vyprávění, mnohdy až biblická stylizace jazyka, lyrizace výpovědi a velký podíl básnické inspirace napomáhá k vytvoření magické atmosféry, která je vzápětí groteskně deformována. Občas se však čtenář neubrání pocitu, že v textu prosvítá i mýtus jako reflexe hodnotového systému, jako abstraktní pravda pro člověka v době postmoderny zdánlivě „nedůvěryhodná“ a nemístně patetická, přesto však hledaná.

Pokusíme se nyní pojmenovat některé prvky odkazující k mýtu či pohádce v oblasti tematické, kompoziční a jazykově-stylistické. Úvahy o možných inspiračních zdrojích a intertextových vazbách na díla české i světové literatury nás záhy zavedou k románu Gabriela Garcíi Márqueze *Sto roků samoty* (1967, česky 1971). Kritické názory na Bryczovu vazbu k magickému realismu se různí, obě díla však přesto spojuje neustálá variace témat lásky, osamělosti a smrti a také fatální motiv rodového prokletí; v *Patriarchátu* je způsobí stařec Jefim, jenž „[...] ochutnal ze svých dětí“ (BRYCZ 2003: 15).

Z terapeutických sezení už přátelé ohnivé vody věděli všechno o historii Rolandova rodu [...] o věcech, které v časové posloupnosti předbíhaly d'ábla, který teď tahal za všechny nitky v tom hrůzostrašném příběhu obyčejné rodiny, o démonu, kterého všichni tak důvěrně znali.
(TAMTÉŽ: 149)

Postava jurodivého starce Jefima s sebou nese motiv dlouhověkosti, ba „nesmrtelnosti“ a naznačuje souvislost se staroruskou hagiografií; motiv obětování jednoho z bratrů odkazuje k biblickému Kainu a Ábelovi (v *Patriarchátu* Vladimírova „zrada“ a smrt Kryštofa).

Biblické odkazy vytvářejí v Bryczově románu samostatný a interpretačně bohatý okruh. Nejde pouze o zaujetí biblickým jazykem a využití křesťanské symboliky: „vedle matky v černém neseděl žádný muž – živý ani mrtvý. Exodus začal.“ (TAMTÉŽ: 48); „Satan se narodil v Osvětímí a dýmem zahalil celou zemi.“ (TAMTÉŽ: 38–9), ale také o přetváření klasických schémat: „Obraz zobrazoval obrácenou pietu, pan Ježíš se stigmaty po hřebech držel v klíně hlavu své matky Marie a utěšoval ji, že není mrtvý“ (TAMTÉŽ: 304). Vypravěč

vyvolává až mystickou atmosféru užitím biblických výrazů, často však narazíme na rozpor mezi formou a obsahem sdělení, který dodává výpovědi absurdně komický význam.

Nenechal pak Hospodin bez pomoci oba opilé přátele, když padli spolu do žumpy, a poslal Theodora, syna odrodilého, do Sudet oženěného, aby je z páchnoucích fekálií vytáhl, jinak by se dozajista v pohřební den Marji utopili.

(TAMTÉŽ: 25)

Autorova práce s biblickými symboly nás přivádí k základní otázce po roli mýtu v románu. Brycz využívá mytologický syžet, jeho postavy se pohybují v jakémsi cyklickém čase, životní situace se opakují (členové hudební skupiny Nikolajští negři se po letech setkávají v protialkoholní léčebně, Květa Líbalová utíká na hřbitov stejně jako její matka, opakuje se situace „prokletí“ bruslí na klíček). Nakonec se hrdina kdesi na Ukrajině setkává s „vlastní minulostí“. „Hroby se otvírají – zombie přerušil svůj spánek, aby se setkal s benjamínkem rodiny“ (TAMTÉŽ: 300) Děj je segmentován do krátkých epizod a vypravěč si téměř po celou dobu uchovává ironickou distanci od absurdních peripetií románového světa. Osudovost existenciálních situací hrdinů připomíná Camusův sisyfovský mýtus zobrazený v groteskním zrcadle. Je tedy *Patriarchát* jakousi „polemikou“ s mýtem, postmoderní variací, travestií, hrou s významem? I nadále tomu vše nasvědčuje.

Inspirace pohádkou a mýtem se výrazně odhaluje ve výběru jazykových a stylistických prostředků.

Poslal tedy Aláh kouzelného supa, aby sedl na mrtvolu, klovl do uniformy vojáka poprvé a rány se zacelily, klovl do uniformy podruhé a krev začala v těle obíhat, klovl potřetí a vojáček vstal, pověsil se supovi na ohromné pařáty a zmizel ve vzduchu nad zkoprněnými mudžáhidy.

(TAMTÉŽ: 260)

Milan Jungmann charakterizuje v recenzi románu jeho autora jako „vypravěče s fantazií básníka“ (JUNGMANN 2005: 9). Tendence k básnickému a symbolickému vyjádření, lyrizaci textu, metaforičnosti je pro Brycze typická. Časté je využití přirovnání, rčení a jejich aktualizace („Jablko nespadlo daleko od smuteční vrby“, BRYCZ 2003: 138). Petr Hrtánek v této souvislosti upozorňuje na „promluvy napodobující slovosledem a střídáním slovesných časů typický orální styl starých ruských pohádek a bylin“ (HRTÁNEK 2004: 45).

Když po dvou dnech Kazimíra pohřbívali, rozzlobil se ďábel na muže, jenž ač nesvatý, zemřel u oltáře, poštvál Hospodina tak dlouho, až ten seslal na zemi blesk. Z čistého nebe vyšlehl ten blesk a křísil do vozu, na němž se vezla rakev, koně se splášili a nikdo, ani Jefim, je nedokázal zadržet.

(BRYCZ 2003: 84)

Jméno je v Bryczově románu předurčením a snaha o změnu jména, které souvisí s rodovým prokletím, se stává téměř rituálním činem – Theodor Berezinko se marně snaží oklamat osud přejmenováním na Effenberga. Silně příznaková jsou jména všech hlavních postav: Roland Berezinko, Kurt Berezinko, synové Ukrajince a Němky žijící v česko-německém Reichenbergu – tehdejším Liberci.

Fenoménem obecně příznačným pro současnou prózu je zobrazení města jako magického (mytického) prostoru. Topos města hraje podstatnou roli například v románech Miloše Urbana, Daniely Hodrové či Michala Ajvaze. „Město ve spojení s mýtem není vnímáno ve své vnější, materiální dimenzi, nýbrž v dimenzi niterné, duchovní. Nevstupuje do lidského vědomí jako určitý hmotný celek [...], ale už jako celek tímto vědomím vnímaný, přečtený, oživený, jako *stav vědomí*, jako já-město“ (HODROVÁ 2006: 38). Zdeněk Hrbata ve studii „Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle“ píše, že „skutečné literární město se utváří právě v jakémsi meziprostoru, kde se amalgamují předlohy, reminiscence, mýty, ideje a imaginace“ (HRBATA 2005: 405). Město Pavla Brycze je sice prostorem se symbolickými významy, ale zároveň prostorem, který nehýří barvami, je obrazem osamělosti lidské duše.

Průmysl ve městě a okolí chrlil každoročně miliony tun smogu, lidé proto dostávali vyšší platy než jinde a každoroční příplatek si překřtili na pohřebné. [...] A do dálky se potáhne měsíční krajina plná okru, bez zeleného odpočínutí unaveným očím. Ta krajina měla zvláštní krásu, opravdovou krásu pro toho, kdo se vůbec nemá rád
(BRYCZ 2003: 85–86)

Zatímco ostatní prozaici lokalizují své příběhy do Prahy, tedy prostoru dýchajícího historií a tajemstvím, Pavel Brycz přisuzuje svým hrdinům město průmyslové, zdánlivě bez minulosti, neurčité. Analogickou volbu a tedy i zobrazení města nacházíme u ostravských autorů, například Jana Balabána (*Kudy šel anděl*, 2003, *Možná že odcházíme*, 2004) nebo Hnáta Daňka (*Až budeme velcí*, 1996). Ostrava jako „literární město“ nemá jasný střed, je typická periferností a jakousi absencí vědomí minulosti. Je ovšem možné uvažovat o vytváření toposu průmyslového města, vymezujícího se v současné české literatuře kontrastně k městu starobylému.

V Bryczově románu se setkáme s protiklady města a vesnice, uzavřeného prostoru a ukrajinské stepi. Do popředí se dostává nejen symbolická funkce města, ale také jazyková stránka jednotlivých jmen. Názvy, jež autor přiřazuje svým románovým městům, jako by ilustrovaly zrcadlení psychiky postav v románovém prostoru: „Voda proteče mezi prsty každému a Ozero má své jméno po vodě,“ (TAMTÉŽ: 22), město Freiheit je „svobodný domov“ za železnou oponou, mnohovýznamová je i dvojice zástupných pojmenování

města Most: Nový Brůx – Brixen. Daniela Hodrová mluví o městech s pamětí a bez paměti (HODROVÁ 1994: 101) – města Pavla Bryczze mají však svou paměť pohřbenou hluboko pod sutinami.

V poslední rok války po bombardování sem navršili všechny trosky z města a zaházeli je hlinou.
Tak pohřbili starý Freieheim a vysadili mu na hrob stromy.
(BRYCZ 2003: 253)

Všechny Bryczovy postavy charakterizuje pocit vykořenění, který je pohání z místa na místo.

Využití (nápodoba a transformace) mytologických témat a postupů odráží autorovu zálibu v efektních podáních, dramatickém líčení situací, hyperbolizaci – což dokazuje už jeho velkorosý rozlet po dějinách 20. století). Projevem parodizace mýtu je například nadužívání metaforického a symbolického vyjádření v některých pasážích. Jinde však vypravěč promlouvá oprostě od této stylizace, přestává být pobaveným komentátorem příběhů a do textu vstupuje Bryczův autobiografický hrdina (Martin Besmertnych, Kryštof Rybář, Vladimírek Berezinko); tento postup vnímá většina kritiků jako prvek v románovém kontextu cizorodý. „A Vladimír by tolik chtěl vyhovět, ano, tolik by chtěl vědět, kam patří, kým je [...]“ (TAMTÉŽ: 250). Slovy Marty Ljubkové: „Hlavní hrdina‘ Bryczových textů je tedy muž hledající, fatálně toužící po naplnění citu [...], a také je to hledač velké pravdy a ‚mrtvý básník‘ “ (LJUBKOVÁ 2005: 34). Tato postava se vzpírá všem experimentům, je „hledačem pravdy“ v jakémsi esenciálním (snad mytickém?) smyslu: román končí symbolickým setkáním nejmladšího a nejstaršího v rodové linii, Vladimírka s Jefimem.

V románu *Patriarchátu dávno zhaslá sláva* se na pozadí pásma groteskních epizod zrcadlí tok dějin a kdesi pod ním se prostírá archetypální, mytický svět. Můžeme tedy hovořit o průniku metod postmoderní transformace či „rekonstrukce“, využívající parodie mytologických postupů, se snahou o nalezení klíče k základním pravdám a hodnotám. Nejvýraznějším znakem je právě hledání (kořenů, rodových vazeb, hodnot a pravd), hledání a nenalézání.

PRAMENY

BRYCZ, Pavel. *Patriarchátu dávno zhaslá sláva*. Brno–Most: Host–Hněvín, 2003

LITERATURA

HODROVÁ, Daniela. *Citlivé město (eseje z mytopoetiky)*. Praha: Akropolis, 2006

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím. Kapitoly z literární topologie*. Praha: Koniasch Latin Press, 1994

HRBATA, Zdeněk. „Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle.“ In Kolektiv autorů. *Na cestě ke smyslu*. Praha: Torst, 2005, s. 315–509

HRTÁNEK, Petr. „Soumrak mužů v Bryczově podání.“ *Host* 20, 2004, č. 6, s. 43–46

JUNGMANN, Milan. „Vypravěč s fantazií básníka.“ *Literární noviny* 16, 2005, č. 2, s. 9

LJUBKOVÁ, Marta. „Státní cena in spe. O knihách Pavla Brycze.“ *Souvislosti* 16, 2005, č. 1, s. 33–38

MACURA, Vladimír. *Šťastný věk: symboly, emblémy a mýty 1948–1989*. Praha: Pražská imaginace, 1992

PENÁŠ, Jiří. „Románové bruslení po 20. století.“ *Týden* 11, 2004, č. 45 (1. 11.), s. 98

RICHTEROVÁ, Silvie. „Téma otce jako významová a literární kategorie.“ In táž. *Místo domova*. Brno: Host, 2004, s. 70–82

ŠÍCHA, Jan. „Neohraňčená bolest dítěte.“ *Literární noviny* 15, 2004, č. 44 (26. 10.), s. 8

ŽILKA, Tibor. „Postmodernizmus v próze.“ *Romboid* 24, 1989, č. 9, s. 18–24

ŽILKA, Tibor. *Text a posttext. Cestami poetiky a estetiky k postmoderne*. Nitra: Vysoká škola pedagogická, 1995

RESUMÉ

Pavel Brycz patří ke generaci spisovatelů narozených v šedesátých letech dvacátého století. Na literární scéně vstupuje až po roce 1989, reflexe předlistopadové doby však představuje výraznou linii jeho tvorby. V románu *Patriarchátu dávno zaslá sláva* (2003) lze pozorovat tendenci k mytizaci v téměř archetypální rovině, jakoby v protikladu k oficiálním symbolům a mýtům doby komunismu. Už zvolený žánr ságy či rodové kroniky předznamenává témata rodu, paměti, hledání kořenů a vyrovnávání se s minulostí. Inspirace pohádkou a mýtem se výrazně odhaluje ve výběru jazykových a stylistických prostředků. Cílem tohoto zamyšlení je zjistit, v jakých podobách a s funkcích se mýtus v románu uplatňuje a nakolik souvisí s tendencemi postmoderní prózy.

SUMMARY

The career of Pavel Brycz, a member of the generation of novelists born in the 1960s, started as late as after 1989; however, a distinct feature of his fiction is a critical survey of the period and events preceding the Velvet revolution. The novel *Patriarchátu dávno zaslá sláva* (2003) displays a variety of mythologic transformations that may be considered a polemic with the symbols and “mythologies” of the communist establishment. Aspects of myth and fairy-tale may be observed also in the style of the novel. The generic scheme of a saga or a family chronicle implies issues such as questioning family memory, searching for one’s roots and efforts to put up with the past. The paper focuses on particular manifestations and functions of myth in the novel and its possible relations to postmodernist writing.